

ВЪЗХИЩЕНИЕТО ОТ ПОЛИТИЧЕСКИЯ РЕД В ПЕРСИЯ СПОРЕД ПЛАТОНОВИЯ
ДИАЛОГ „АЛКИВИАД“

Дима Гичева-Гочева, СУ „Св. Климент Охридски“

THE ADMIRATION FOR THE POLITICAL ORDER IN PERSIA IN THE DIALOGUE OF
PLATO “ALCIBIADES”

Dima Guicheva-Gocheva, Sofia University St. Kliment Ohridski

Платоновият диалог „Алкивиад“ дава чудесна възможност да се впиша точно в темата на конференцията, защото в разговора между възрастния Сократ и младия Алкивиад става дума именно за това: какво трябва да научи един млад човек, в какво и как трябва да бъде възпитан, за да стане добър държавник. Младият Алкивиад възнамерява да се впусне в политическото поприще и да стане политик. Това е лесно, смята Сократ, но то не означава, че той ще бъде и добър управник, истински държавник. За да постигне мечтата си, Алкивиад трябва да научи, да разбере и осмисли много неща и Сократ му дава за пример някои от традициите в Персийския царски двор и монархическо-политическите порядки при персите, които несъмнено са много силно идеализирани.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: политическо образование и възпитание на бъдещ държавник; държавно устройство; монархия и политейя; Персия и Атина; справедливото и справедливостта; самопознанието – висша цел на философа и политика-държавник;

The dialogue “Alcibiades” offers an excellent opportunity for the participant to speak exactly on the topic of the conference, because in the conversation between the elderly Socrates and the young Alcibiades the main problem is precisely this one: what should learn a young man, in what values and how should he be educated, in order to become a really good statesman. The young Alcibiades intends to become a politician. It is easy to become a political figure, but this does not necessarily mean, that he will become a good ruler and true statesman, Socrates holds. In order to make his dream come true Alcibiades has to learn a lot, to understand and to contemplate on various questions, insists Socrates and as examples points to some of the traditions in the royal court of Persia and to some of the political and educational practices there, which are strongly idealized in the optics of Plato.

Key words: political education and formation of a future statesman; political order; monarchy and politeia; Persia and Athens; justice and just; the self-knowledge – highest aim of the philosopher and the politician-statesman;

Сократ и Алкивиад. Сократ и Платон.

Алкивиад е важно действащо лице в три диалога на Платон, които се четат днес като несъмнено автентични, но също и в един, за който съмненията в неавтентичност надделяват. Освен в едноименния ранен диалог, той се появява и на финала на „*Лирът*“ (212 е и сл.), където прави истинска възхвала на Сократ, на неговата безкористна посветеност на приятелството, което се осмисля единствено като общуване между по-младия и по-възрастния *заради* възпитанието и обучението на младежа. Особено е похвалена Сократовата грижа за опазването на дистанцията между двамата, за поддържане на необходимата граница между тях, без които приятелското общуване би се фамилиаризирало и опорочило (215 а и сл.). С две думи: Алкивиад е идеализиран, така както е идеализиран и Критий, вуйчото на Платон, който е един от най-важните събеседници и в „*Тимей*“ (20 е и сл.), и в „*Критий*“ (107 с и сл.), и в „*Хармид*“ (165 е и сл.).

Истинското дело на Алкивиад като важна и одиозна историческа личност няма да видим никъде в диалозите на Платон, които очевидно ни най-малко не целят представянето на литературно-философските персонажи в тях като съответстващи на своите реални, автентични прототипи. Явно, едно от въздействията, към които се е стремил Платон при старателната белетристична обработка на своите диалози, е било точно това: да изненада, а може би и да развесели читателите си с разминаването между действителното, добре познатото на неговите съвременници лице и неговото умишлено променено представяне като участник в една или друга беседа, в един или друг диалогичен сюжет. Понякога има прилика, а друг път – драстично несъответствие между прототипа и участника в литературно-философския разговор на едно или друго произведение. Това е една от най-въздействащите техники при старателното белетристично създаване на диалозите и за съжаление днес, а и в предишните епохи, читателите не могат да уловят много от ироничните закачки и провокации, които са били много по-лесни за разгадаване за съвременните нему читатели. Те са били отлично запознати с действителните биографични и поведенчески особености на автентичните личности, които в тъканта на диалозите са били предрешавани и поставяни в други роли – понякога като произносители на идеи, сходни със схващанията на реалната историческа фигура на политик или мислител, но друг път като изразители на смайващо несъответни разсъждения¹.

Истинското лице на реалната историческа личност Алкивиад познаваме от „*История на Пелопонеската война*“ на Тукидид. Алкивиад е един от най-харизматичните, най-богатите, най-харесваните аристократи в Атина. Знатен, красив, привлекателен, съблазнителен съблазнител, организатор на така любимите за атиняните състезания с колесници. И поради всичко това арогантен, самозабравил се и безскрупулен демагог, който успява в решителен момент от Пелопонеската война да подведе цялото народно събрание на Атина и да го убеди с речите си да се впусне в една авантюра, която води до гибел на целия атински флот, до пленяване на всички воини-моряци и захвърлянето им в каменоломните на Сиракуза. Впоследствие крахът на Сицилийската морска операция предопределя загубата на Атина в цялата война срещу пелопонеските градове-държави и техните съюзници. Разбира се, колективният завоевателен

Много по-подробно за персонажите и литературните особености на ранните Платонов диалози вж. Невена Панова 2005, Andrea Nightingale 2004 и Debra Nails 2002.

бяс на атиняните се е оставил да бъде прекалено лесно убеден за построяването на нови кораби и изпращането на толкова моряци на твърде рискованата морска офанзива. Тукидид ги разобличава ето така:

„По-голямата част от атиняните нямали идея за големината на острова, нито за броя на неговите жители – елини и варвари, и не си давали сметка, че започвали една война, която по значение едва ли била по-малка от онази, която водели срещу пелопонесците (VI, 1)... Истината е, че те искали да завладеят целия остров, но прикривали това свое намерение под благовидния претекст, че желаят да окажат помощ на свои сънародници и предишни съюзници. (VI, 6²³)”

Тукидид представя сблъскването на двете позиции – *за* и *против* Сиракузката експедиция с няколко впечатляващи речи. Реалистичните речи *против* са произнесени от военачалника Никий, който дава израз на трезвомислието и миролюбието, на човечността и въздържаността. Разумността и прозорливостта на Никий като човек, скромността му на гражданин, успехите му като военачалник, заслугите му на политик и държавник – всичко това бива удавено във вълната на агресивната страст на атиняните. Те са искали още войни, още победи и още завоевания, и са се оставили много лесно да бъдат подстрекавани и убедени от Алкивиад. Колкото идеализиран е литературно-философският персонаж в диалозите на Платон, толкова по-демонизиран изглежда Алкивиад в „История на Пелопонеската война“ на Тукидид: там той несъмнено е най-виновната историческа личност за срамното поражение и в Сицилийската морска експедиция, и за загубата на цялата война. Алкивиад е бил арогантен човек, необуздан гражданин, агресивен войнолюбец, несъобразителен стратег, невнимателен тактик, авантюристичен и заслепен от суетата си политик. След края на войната той става и предател на своите, като дезертира при някогашните врагове на Атина. И никак не са малко онези познавачи на епохата, които откриват действителните причини за осъждането на Сократ на смърт през 399 г. пр. Хр. именно заради злодействата на Алкивиад, а също и на Критий, който в края на войната става един от 30-те тирани. Заради тях двамата гневът на атиняните се стоварва върху Сократ. Върху него е паднало неоснователното подозрение, че той носи моралната и интелектуалната вина за „развращаването“ на своите някогашни приятели и почитатели – прословутото обвинение за „развращаването на младежта“, което познаваме и от „Апологията на Сократ“ на Платон, и от „Апология на Сократ“ на Ксенофонт. В контекста на тези безспорни исторически истини за ролята на Алкивиад и Критий в хода на войната и след позорната ѝ загуба, ожесточението на атиняните спрямо Сократ става по-разбираемо. Той става тяхната изкупителна жертва. Единици са били онези, които са имали дори и бегла представа за съдържанието на сложните философски беседи, водени от Сократ в неговите два приятелски кръга: първо, в кръга на поколението на Алкивиад и Критий, а после, сред доста по-младите от тях, към които са принадлежали връстниците Платон и Ксенофонт. Малцина са знаели за тези възвишени философски разговори, а мнозина са привиждали в Сократ виновника за последвалото деградиране на Алкивиад и Критий. Затова Сократ изпива чашата с бучиниш, а покрусените Платон и Ксенофонт се вдъхновяват чрез творбите си да реабилитират своя любим учител и възпитател, и да разкрият истината за неговото събеседване като път към знанието.

² Цитира се преводът на Милко Мирчев в пълното издание на Тукидид, посочено в списъка на литературата.

Интересът на Академията към Персия. Интересът на Аристотел към Изтока

В диалога „*Алкивиад*“ има няколко важни теми, но в този текст ще се спра само на една от тях: за примерите, които Сократ посочва на своя най-любим събеседник, от политическото устройство на персите и възпитанието на техните младежи-престолонаследници в добродетели, които ще ги направят достойни бъдещи владетели и държавници. Интересът на Платон към Персия е видим, още повече ако го съпоставим с впечатляващата липса на интерес към най-специфично персийското у Ксенофонт. Както отлично знаем и от биографията на Ксенофонт, и от двете негови произведения „*Киропедия*“ или „*Възпитанието на Кир*“⁴ и „*Походът на Кир*“, времето, което той прекарва там и възхищението, което изпитва към всички аспекти и на всекидневния, и на политическия живот в Персия, са огромни. И все пак, когато говори за боговете и верските разбирания на персите, Ксенофонт никъде не споменава за коренното различие между елинското многобожие и зороастрийския дуализъм. Напротив, всички богове, чиито имена се споменават особено във „*Възпитанието на Кир*“, са елинизирани. Читателите остават с измамното впечатление, че между елинската и зороастрийската религия няма никакви разлики, а боговете в тях се различават само по имената си.

Докато същевременно в Академията е имало не само любопитство, а и истинско проучване на всички аспекти на зороастрийските религиозни, космогонични и космологични представи. В пети век преди Христа авестийската литература е била в обем 2 000 000 стиха и чак век след това, когато Александър Македонски завладява Персия, по-голямата част от нея бива унищожена⁵. Доказателство за интереса на Платон и Академията към религията на зороастризма и ученията на магите намираме в една от най-ранните творби на Аристотел, написани към края на обучението му, всъщност на 20-годишното му следване и образование в Академията. Ранните работи на Аристотел, писани в Академията, за които имаме по-обилни сведения, са малко: той е писал прекрасна поезия, но и няколко важни и големи като обем диалози. Най-много откъси от и за тях имаме по отношение на: „*Евдем, или за душата*“, „*Протретикус*“, и най-вече за много големия диалог, озаглавен „*За философията*“. Той е бил в три части, като обем приближавал днешните 200 стандартни страници, а като дълбочина и самостоятелност е бил еквивалентен на днешната докторска дисертация. В тези три диалога, за които знаем най-много, може да се види постепенното мисловно съзряване и еманципиране на Аристотел от концептуалните парадигми на неговия преподавател. „*Евдем, или за душата*“ е бил много плътно приближен до възгледите на Платон, които познаваме от „*Федон*“, в „*Протретикус*“ се е виждало вече започналото отстояване на собствените теоретизации, а в „*За философията*“, която е била нещо като докторската дисертация на Аристотел, последователно са били обсъдени: първо, идеите на магите и Заратустра за произхода, устройството и свършека на света; после, схващанията на индийските гимнософисти, и най-после, възгледите на някои от ранните елински мислители за космоса и природата. Тези

⁴ Ксенофонт. *Киропедия*. Превод и предговор Владимир Атанасов. НК, С., 1995.

⁵ Вж. *Авеста в русских переводах*. 1861-1996. И. В. Рак (сост.), СПб, 1998, „Журнал Нева“, ИГД „Летний Сад“.

толкова интригуващи произведения на Аристотел от периода на следването му в Академията биват възстановявани днес по издания на фрагменти от и за тях⁶.

Пouchението на Сократ към Алкивиад

В последната част на този текст ще се фокусираме върху един откъс в диалога „Алкивиад” (121 а и сл.), в който Сократ поучава своя любим млад ученик с примери от персийските политически практики, които според него са достойни за подражание и несъмнено превъзхождат елинските, особено атинските. Първото, с което започва Сократ, е възхваляването на монархическото държавно устройство в противовес на недъзите, които според него са присъщи на всички останали общностни уредби⁷.

... В техните родове обаче (на спартанците и персите), начеващи с Херакъл и Ахеменис, всички са царе от царе – чак от Зевс. Едните владеят Аргос и Спарта, другите Персида непрекъснато, а често и Мала Азия, както и в момента. Докато нашите бащи, както и ние самите, сме обикновени хора. (ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ τε ἰδιῶται καὶ οἱ πατέρες)... И ако трябва да посочим на Артаксеркс, сина на Ксеркс, твоите предци и остров Саламин, родината на Еврисак, или остров Егина, родината на предхождащия го в рода ви Еак, представяш ли си какъв смях ще предизвикаш? πόσον ἂν οἶεῖ γέλωτα ὀφλεῖν;

Разбира се, Платон е прав само за това, че скромният, неаристократичен произход предизвиква смях у онези хора, според които благородството на произхода предопределя почти всички човешки качества и достойнства. Особено добродетелта да владееш и да управляваш хора, сиреч да владееш политическото изкуство. Що се отнася обаче до тази идеализирана, почти тържествена церемониалност на мирното преминаване на властта от един в друг владетел и обратното проследяване на генеалогията на наследяването чак до нейния произход от боговете, в това няма нищо вярно. Напротив, повечето образовани гърци са знаели най-вече от първите три книги на „Историята“ на Херодот, че в лидийския и персийския царски двор властта е преминавала на няколко пъти от една в друга династия чрез убийства и/или вероломни измами.

По-значима е следващата тема, която се въвежда с предупреждението:

Но внимавай да не би освен по величие на рода да сме по-назад от тия мъже и в друго – и по начина на възпитание. ἀλλ' ὅρα μὴ τοῦ τε γένους ὄγκῳ ἐλαττώμεθα τῶν ἀνδρῶν καὶ τῇ ἄλλῃ τροφῇ

Проблемът за образованието и възпитанието на бъдещия владетел занимава Платон в няколко от неговите диалози, като в „Държавата” най-подробно е описан „учебният план”,

⁶ По-подробно съм ги представила в книгата ми *В лабиринта на Платон и Аристотел*. С., 1994 г. УИ „Св. Климент Охридски“. Издания на фрагментите от и за ранните диалози на Аристотел: W. D. Ross. *Aristotelis Fragmenta Selecta*. Oxford, 1955; W. G. Rabinowitz. *Aristotle's Protrepticus and the Sources of its Reconstruction*. Berkeley and Cambridge, 1957; Düring, Ingemar. *Aristotle's Protrepticus and the Sources of its Reconstruction*. Göteborg. 1961; Untersteiner, Mario. *Aristotele. Della filosofia*. Roma, 1963.

⁷ Цитира се преводът на Богдан Богданов в *Платон. Диалози*. Том 1. С., 1979, „НИ”.

който трябва да бъде следван. Сърцевината му е изучаването на математическите дисциплини – астрономия, геометрия, аритметика и акустика. При това то трябва да продължи не по-малко от 40 години, което ще рече, че образованието на бъдещия достоен владетел приключва не по-рано от 50-тата му година.

В „Алкивиад” образецът за възпитанието на царствените наследници е предшестван от една тънка ирония:

121 с : *Авторитетът (δύναμις) на персийските царе пък е толкова голям, щото никои не проявява съмнение, че друг е баща на царя, а не самият цар. Затова жената на персийския цар е пазена само от страхопочитанието, което излъчва. ...*

Естествено, и това няма как да е вярно, защото в един царски двор, в който владетелите са полигамни, множеството съпруги биват зорко пазени в харем от евнуси: не само за да бъдат предотвратени контактите им с други мъже, но и още повече, за да се избегне саморазправата между жените на царя. И както знаем пак от Херодот, основната причина за това е не толкова ревността към другите жени, а подсигуриването на собствените синове като бъдещи победители и единствени владетели в неизбежните династични войни, пораждани от многоженството.

Платон влага в устата на Сократ по-нататък един разказ, който изглежда значително по-правдоподобен, защото прилича доста на разказаното от Ксенофонт във „Киропедията”. Грижете на евнусите за царския наследник до 7-та му година и особеното значение на физическото му трениране от 7-та до 14-та година чрез почти непрекъснати езда и лов.

Особено интересно е това, което според Сократ, се случва с образованието и възпитанието на принца, бъдещия цар, след като навърши 14 години.

121 е: *Стане ли на четиринадесет години, поемат го т.нар. от персите царски педагози. Това са четирима перси на зряла възраст, излъчени като хора по общо мнение с най-високи качества (εἰσὶ δὲ ἐξαιρεγμένοι Περσῶν οἱ ἀριστοὶ δόξαντες ἐν ἡλικίᾳ τέτταρες) – най-ученият, най-справедливият, най-разумният и най-храбрият (ὁ τε σοφώτατος καὶ ὁ δικαιοτάτος καὶ ὁ σωφρονέστατος καὶ ὁ ἀνδρειότατος). Първият от тях обучава момчето в изкуството на магите, предадено на хората от Зороастър, сина на Оромазд – това са нещата, свързани със служенето на боговете. Същият педагог обучава момчето и да царства. Най-справедливият го учи да бъде правдив през целия си живот (ἀληθεύειν διὰ παντὸς τοῦ βίου). Най-разумният – да не се оставя да го надмogne нито една наслада и да навикне да бъде свободен и истински цар, като овладее най-напред себе си, а не като си робува. Най-храбрият го прави безстрашен и сърцат, учейки го, че прилича на роб, когато изпитва боязън. А на тебе, Алкивиаде, Перикъл ти постави за педагог тракиеца Зофир, който от старост не ставаше за нищо друго.*

Само последното изречение в този пасаж може да бъде четено като приближаващо се до действителното положение: наставникът на Алкивиад е посочен за тази служба от омразния Перикъл. Четиримата най-благородни перси, които освен, че са от най-знатен произход, са и най-надарените с най-ценните качества на душата, са лесно разпознаваеми персонификации на най-важните добродетели според Платон: мъдростта, справедливостта, разумността и мъжеството. При това можем да отбележим, че в гръцкия текст на първо място стои най-силната възможна дума за интелектуалното и сърцателното съвършенство – мъдростта, софия, поставена на мястото, на което обикновено в канона на четирите добродетели срещаме не нея, а малко по-слабото понятие *благочестие*. На това етическо понятие Платон посвещава диалога „Евтифрон”, който завършва отрицателно, без резултат, а критиката на традиционните митологични представи в митопоетическите произведения е един от ключовете за разбирането

на проекта за идеална политейя, предложен в „Държавата“. Метаморфозата, която е извършена с традиционното понятие *въздържание*, на което толкова много е държал Сократ, но не според Платон, а според Ксенофонт в неговите „Спомени за Сократ“, в този пасаж също впечатлява. Виждаме, че тъй като мъдростта е поставена на първо място в този персонифициран квартет на добродетелите, в дефиницията за разумността е включена култивираността на страстите и желанията, умението да владееш себе си и да не се стремиш към наслади. Що се отнася до мъжеството или храбростта, нейната важност като добродетел на бъдещ владетел е саморазбираща се, но все пак тя е на последното четвърто място. Да добавим още и това, че идеализираната картина на четиримата най-благородни възпитатели на персийските принцове, която Сократ рисува пред Алкивиад, естествено в тъканта на диалога ще се слее със следващата най-важна нишка: необходимостта от самопознание като висша потребност за всеки мъж, който иска да стане добър политик и държавник. А в групата на ранните Сократически диалози на Платон този диалог е композиран в полифонично съзвучие с „Хармид“, „Лахет“, „Лизис“ и „Протагор“.

Да завършим с един последен цитат от този дидактично-нравоучителен монолог, с който се дава пример на амбициозния атински младеж:

123 d: Ксерксовата жена Аместрис, майката на персийския син... би се учудила на какво се уповава този Алкивиад, канейки се да влезе в стълкновение с Артаксеркс, и би казала, че той на нищо друго не би могъл да се уповава в това начинание освен на старанието и ума си, тъй като това са единствените неща в Елада, които са от значение. οὐκ ἔσθ' ὅτῳ ἄλλῳ πιστεύων οὗτος ἀνὴρ ἐπιχειρεῖ πλὴν ἐπιμελείᾳ τε καὶ σοφίᾳ· ταῦτα γὰρ μόνᾳ ἄξια λόγου ἐν Ἑλληνισιν.

Това вече звучи почти напълно правдоподобно. Ако не сред всички елини, то поне за атиняните през тези десетилетия, в които би могъл да се е състоял въображаемият диалог между Сократ и Алкивиад, само тези качества са били достойни за възхвала. Да напредваш в полуса не благодарение на знатния произход, богатството и/или влиянието на роднините и предците, а чрез старанието да овладееш добродетелите и мъдростта *ἐπιμελείᾳ τε καὶ σοφίᾳ*, чрез овладяването на истинското измерение на политическото изкуство *τέχνη*, до което се достига само по пътя на самопознанието.

А що се отнася до ироничните игри и шеги за персийския царски двор, евнусите и харема на великия цар, както и до гланцираната картина за четиримата най-благородни перси, които уж стават възпитатели на принца, а в действителност са персонификация на четирите най-важни добродетели, за това можем да кажем: при Платон много добре се вижда, че когато европейецът гледа към Изтока, той вижда там това, което му се иска да види. В Изтока ние, европейците, намираме това, което предварително сме решили, че трябва да открием там.

ЛИТЕРАТУРА:

- Властос, Грегъри. *Сократ и Виетнам*. В: *Алтера Академика*. Година II, кн. 2 (6). Лято 2008. с. 55-62, както и коментара на Георги Илиев *Събитията около Сократ и Властос* в същия брой на списанието, с. 63-69.
- Герджиков, Анастас. *Огледалото на владетеля. Възникване и развитие на жанра Speculum regale в античността и ранното средновековие*. Изд. “Кармен 2005”, С., 2006.
- Гичева, Димка. *В лабиринта на Платон и Аристотел*. С., УИ “Св. Климент Охридски”, 1994.
- Гочев, Николай. *Писма до Егина*. С., изд. СОНМ, 2006.
- Гочев, Николай. *Херодот и частите на света*. В: *ORIENTALIA*. Списание за Изтока. 2005/2.

- Гочев, Николай. *Александрия. Разкази за хора, книги и градове*. Изд. СОНМ, 2002.
- Гочева, Димка (съст.). *Политическата мисъл на европейското "минало"*. С., 2010, УИ "Св. Климент Охридски". Научни редактори Иглика Милушева и Невена Панова. С текстове от: Галина Иванова, Елена Георгиева, Иглика Милушева, Георги Янков, Димка Гочева, Николай Гочев.
- Ксенофонт. *Исторически съчинения*. Превод Милко Мирчев и Румен Стефанов. Предговор и редакция Богдан Богданов. С., 1984, Наука и изкуство.
- Ксенофонт. *Сократически съчинения*. Съст. и превод Румен Стефанов. НК, С., 1985. Предговор Цочо Бояджиев.
- Ксенофонт. *Киропедия*. Превод и предговор Владимир Атанасов. НК, С., 1995.
- Панова, Невена. *Платоновият диалог. Ситуации и елементи на събеседването*. С., 2005, "Сонм".
- Платон. *Диалози*. "Наука и изкуство":
Том I. С., 1979. Апология на Сократ. Критон. Евтифрон. Алкивиад. Хармид. Лахет. Лизис. Протагор. Преведени от Богдан Богданов и Георги Михайлов. Вст. ст. Георги Михайлов.
Том II. С., 1982. Горгий. Менексен. Кратил. Пирът. Федър. Преведени от Георги Михайлов, Богдан Богданов, Петър Димитров. Вст. ст. Богдан Богданов.
Том III. С., 1981. Държавата. Превод Александър Милев. Послеслов Ради Радев.
Том IV. С., 1990. Тимей. Критий. Преведени от Цочо Бояджиев, Богдан Богданов, Донка Марковска и Георги Михайлов. Вст. ст. Цочо Бояджиев.
- Платон. *Закони*. Превод, бележки, библиография и индекс: Невена Панова (кн. I-IV, VI-VII) и Георги Гочев (кн. V, VIII-XII). Редактор Георги Гочев (I, III, IV, VI и VII) и Николай Гочев (кн. II, V, VIII-XII). Предговор Богдан Богданов.
Встъп. студия Георги Гочев
Под общата редакция на Николай Гочев. Библиотека „ДЕЛОС“, С., СОНМ, 2006.
- Платон. *Седмо писмо. Платон поздравява роднините и съмишлениците на Дион*. Превод Стоян Терзийски. В: Продължаващата античност. Специален тематичен брой на „Критика и хуманизъм“. 2002, кн. 13, 207-231.
- Рак, И. В., (сост.) *Авеста в руских переводах*. 1861-1996, СПб, 1998, „Журнал Нева“, ИТД „Летний Сад“.
- Тукидид. *История на Пелопонеската война*. С., 1979, "Наука и изкуство". Превод Милко Мирчев. Предговор и коментар Христо Данов.
- Тукидид. *Избрани страници*. Съставителство и превод Светлана Янакиева. С., 1988, „НК“.
- Херодот. *История*. Част I и II, С., превод Петър Димитров, С., ДИНИ, 1990. С., НБУ, 2010.
- Херодот. *Исторически новели*. Превод Доротея Гетов. С., 1982 г. Библиотека „Хермес“, „НК“.
- Ямвлих Халкидский. *Комментарии на диалози на Платона*. Перевод, вступит. Ст. Р. В. Светлова. Изд. „Алетейя“, Санкт-Петербург, 2000.
- Brunschwig, Jacques and Geoffrey Lloyd.(editors) *A Guide to Greek Thought. Major Figures and Trends*. The Belknap Press of Harvard University Press. 2003. (Le Savoir Grec: Dictionnaire Critique)
Translated under the direction of Catherine Porter
- Burnyeat, M. F. *Utopia and Fantasy: The Practicability of Plato's Ideally Just City*. In: *Plato*. (Oxford Readings in Philosophy series). p. 779-790.
- Düring, Ingemar. *Aristotle's Protrepticus and the Sources of its Reconstruction*. Göteborg. 1961

Jaeger, Werner. *PAIDEIA. The Ideals of Greek culture. Vol.I: Archaic Greece. The Mind of Athens.* Second ed. Oxford UPress, 1965

Kraut, Richard (ed.) *The Cambridge Companion to Plato.* Edited by Richard Kraut. Cambridge Univ. Press, 2005. Nightingale, Andrea Wilson. *Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy. Theoria in its Cultural Context.* Cambridge University Press, 2004.

Nails, Debra. *The People of Plato. A Prosopography of Plato and Other Socratics.* Hackett Publishing Company, Inc. Indianapolis/Cambridge, 2002.

Nightingale, Andrea. *Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy. Theoria in its Cultural Context.* Cambridge UPpress, 2004.

Platonis Dialogi secundum Thrasylli Tetralogias dispositi ex recognitione Caroli Friderici Hermanni. Vol. II, Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri. MCMXIV.

Rabinowitz, W. G. *Aristotle's Protrepticus and the Sources of its Reconstruction.* Berkeley and Cambridge, 1957

Reinhardt, Karl. *Vermaechtnis der Antike. Gesammelte Essays zur Philosophie und Geschichtsschreibung.* Hrsg. von Carl Becker. Goettingen, 1960.

Ross, W. D. *Aristotelis Fragmenta Selecta.* Oxford, 1955

Rowe, Christopher and Malcolm Schofield (ed.), 2000. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought.*

Untersteiner, Mario. *Aristotele. Della filosofia.* Roma, 1963.

Vlastos, Gregory. *Studies in Greek Philosophy. Vol. I, II: Socrates, Plato and their Tradition.* Princeton Upress, 1995. Ed. by Daniel Graham.